

**LELEWANE BASA SAJRONE CRITA SAMBUNG WATESING KASABARAN ANGGITANE
TIWIEK SA
(TINTINGAN STILISTIKA)**

DWI LISTIANINGSIH
PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI SURABAYA
D_lizt09@yahoo.com

Abstrak

Basa mujudake sawijining sarana kanggo ngungkapake rasa pangrasa kang diduweni saben-saben pawongan. Kanthi anane basa, manungsa bisa ngungkapake rasa seneng, susah, kuciwa, utawa prihatin sacara lesan lan tulisan. Manungsa uga bisa menehi pambiji lan kritik marang pemerintah utawa kahanan sosial kang dumadi ing masyarakat. Gagasan-gagasan kasebut bisa kawedharake lumantar reriptan sastra. Crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, mujudake salah siji reriptan sastra kang ngemot maneka warna gagasan lan rasa pangrasa saka pangriptane. Sajrone medhar gagasan kasebut, lumrahe pangripta nggunakake maneka warna lelewaning basa, saengga reriptan iku bisa narik kawigatene pamaos.

Adhehdasar andharan ing dhuwur, underan panliten saka panliten iki yaiku: (1) kepriye wujud majas perbandingan sajrone crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, (2) kepriye wujud majas penegasan sajrone crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, lan (3) kepriye wujud majas sindiran sajrone crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA. Tujuwan saka panliten iki yaiku kanggo nemokake lelewaning basa, mligine majas-majas kang digunakake dening Tiwiek SA sajrone crita sambung Watesing Kasabaran.

Adhehdasar andharan ing dhuwur, underan panliten saka panliten iki yaiku: (1) kepriye wujud majas perbandingan sajrone crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, (2) kepriye wujud majas penegasan sajrone crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, lan (3) kepriye wujud majas sindiran sajrone crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA. Tujuwan saka panliten iki yaiku kanggo nemokake lelewaning basa, mligine majas-majas kang digunakake dening Tiwiek SA sajrone crita sambung Watesing Kasabaran.

Paedahe panliten kanggone sutresna sastra, panliten iki kaajab bisa kanggo tambahan ilmu ngenani lelewaning basa sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran*. Kanggone panliti, panliten iki kaajab bisa dadi sarana mangun wawasan kawruh kang dipikolehi ing pawiyatan, lan minangka acuan sajrone nindakake panliten sabanjure kang ana gegayutane klawan bahan kang bakal dikaji, sarta menehi sumbangan tumrap pangrembakane telaah sastra Jawa modern. Gegayutan klawan tintingan kasebut kandharake konsep lan teori yaiku (1) panliten sadurunge kang saemper, (2) konsep crita sambung, (3) lelewaning basa, (4) majas, lan (5) stilistika.

Metode kang digunakake ing panliten iki yaiku *deskriptif kualitatif*. Sumber data ing panliten iki awujud crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, kang kapacak ing kalawarti Jaya Baya. Data panlitene yaiku tembung, frase, lan ukara sajrone crita sambung kang ana gegayutane klawan lelewaning basa lan majas. Data-data kasebut diklumpukake kanthi metode waca, cathet, lan pustaka. Sabanjure, data-data kasebut bakal kaandharake kanthi tintingan stilistika.

Asil panliten nuduhake yen pangripta, Tiwiek SA, nggunakake maneka warna majas sajrone ngripta crita sambung Watesing Kasabaran. Majas-majas kang paling onjo sajrone crita sambung kasebut yaiku majas perbandingan, penegasan lan sindiran. Saka majas-majas kang kinandhut sajrone crita sambung Watesing Kasabaran, bisa kawawas yen pangripta mujudake sawijining pangripta kang nduweni kaprigelan manjila sajrone olah basa lan olah rasa. Awit saka tembung-tembung lan ukara kang karakit sajrone crita sambung bisa nuwuhake rasa ketarik marang isining crita. Saka basa kang digunakake sajrone crita sambung, pamaos kaya bisa ngrasakake kanthi langsung ekspresi-ekspresi kang diduweni paraga-paragane. Pangripta uga nyoba nggambarake kahanan kang dumadi ing jagad kasunyatan sajrone reriptane. Bab kasebut mujudake wujud rasa peduline pangripta marang kahanan ing masyarakat kang saya owah.

Tembung penting: metafora, personifikasi, simile, anafora

PURWAKA

Basa uga mujudake sawijine sarana kanggo ngungkapake rasa pangrasa kang diduweni saben-saben pawongan. Kanthi anane basa, manungsa bisa ngungkapake rasa seneng, susah, kuciwa, utawa prihatin sacara lesan lan tulisan. Manungsa uga bisa menehi pambiji lan kritik marang pemerintah utawa kahanan sosial kang dumadi ing masyarakat.

Miturut Nurgiyantoro (2010:272), basa mujudake sarana kanggo ngungkapake sastra. Sastra ora mung awujud rerencening tembung, nanging ana unsur kang linuwih saka rerencene tembung kasebut. Ana makna kang arep ditapsirake kanthi sarana basa mau. Minangka wujud ekspresi saka rasa pangrasane manungsa, riptan sastra ngemot maneka werna pengalaman kang dialami dening manungsa.

Saben pangripta nduweni kamardhikan dhewe-dhewe sajrone ngripta karya sastra, saengga dheweke bisa mardhika nggunakake maneka werna pamilihing tembung lan lelewane basa kang dianggep trep klawan riptane. Kanthi anane basa kang endah kasebut, nilai estetis kang kinandhut sajrone karya sastra bisa kadudut lan luwih narik kawigatene para pamaos.

Panganggone lelewane basa sajrone riptan sastra bisa ditliti nganggo tintingan Stilistika. Stilistika mujudake sawijining ilmu kang nyinanoni gaya (*style*), yaiku cara kang digunakake dening pamicara utawa panulis kanggo ngandharake maksud kanthi nggunakake sarana basa. Chapman, sajrone Nurgiyantoro (2010:279) ngandharake yen tintingan stilistika bisa kanggo nintingi maneka werna panganggone basa, lan ora mung winates ing basa sastra wae. Analisis stilistika lumrahe digunakake kanggo nerangake sesambungan antarane basa klawan fungsi artistik lan maknane.

Tiwiek SA, mujudake sawijining pengarang sastra Jawa modern kang *produktif*. Maneka werna riptane wis kasil kapacak ing kalawarti abasa Jawa kayata Jaya Baya lan Panjekar Semangat, lan ana saperangan riptane kang wis kasil diterbitake minangka buku.

Crita sambung *Watesing Kasabaran* mujudake salah siji riptane Tiwiek SA kang kapacak ing kalawarti Jaya Baya. Crita sambung *Watesing Kasabaran* iki tinulis nganggo ragam basa *informal*, kalebu panganggone basa padinan lan maneka werna lelewane basa (majas). Anane majas kang digunakake

dening Tiwiek iku tansaya nambahi nilai linuwih kang kinandhut sajrone crita sambung.

Adhedhasar andharan ing dhuwur, panliti kepengin nintingi cerbung *Watesing Kasabaran* kanthi tintingan stilistika, lan munjerake panliten ing panganggone lelewane basa (majas) *perbandingan*, *paneges*, lan *sindiran*. Dene underan panlitene yaiku: (1) kepriye wujud majas perbandingan sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran* anggitan Tiwiek SA, (2) kepriye wujud majas penegasan sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran* anggitan Tiwiek SA, lan (3) kepriye wujud majas sindiran sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran* anggitan Tiwiek SA. Tujuwan saka panliten iki yaiku kanggo nemokake lelewaning basa, mligine majas-majas kang digunakake dening Tiwiek SA sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran*.

Paedahe panliten kanggone sutresna sastra, panliten iki kaajab bisa kanggo tambahan ilmu ngenani lelewaning basa sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran*. Kanggone panliti, panliten iki kaajab bisa dadi sarana mangun wawasan kawruh kang dipikolehi ing pawiyatan, lan minangka acuan sajrone nindakake panliten sabanjure kang ana gegayutane klawan bahan kang bakal dikaji, sarta menehi sumbangan tumrap pangrembakane telaah sastra Jawa modern.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Crita Sambung

Crita sambung yaiku sawijining crita rekan utawa gancaran fiksi, kang kapacak sajrone kalawarti utawa layang kabar sacara sambung sinambung lan urut (KBBI, 2008:301). Saben edisi kalawarti lumrahe ngemot siji episode crita sambung. Episode sateruse bakal kapacak sajrone kalawarti kang padha, ing cithakan (edisi) sabanjure.

Crita sambung nduweni perangan struktur kang padha karo novel lan cerpen. Miturut Wellek & Warren (1990:280), saben anggitan arupa crita fiksi nduweni perangan arupa: plot, alur, paraga, latar pamawas urip kang mujudake perangan sing mligi, menawa panganggit arep mbandhingake anggitan karo kahanan urip masyarakat.

Crita sambung abasa Jawa mujudake asil karyane panganggit Jawa modern lan dadi genre sastra sajroning kasusastran Jawa. Muncule crita sambung iku kawitanane oleh panyengkuyung saka layang kabar utawa kalawarti kang macak jinis sastra iki. Crita sambung kang kapisan katemokake ing

majalah Panjebar Semangat wiwit taun 1935, luwih cethane ing No. 44 taun III, 2 Nopember 1935. Panjebar Semangat wis kasil macak crita sambung kanthi irah-irahan Sandhal Jinjit Ing Sekaten Solo anggitane Sri Susinah (Hutomo, 1975:57).

Crita sambung duwe peran kang wigati, awit minangka salah siji wujud sarana kanggo ngrembakane karya sastra Jawa lan bisa didadekake sawijining objek panliten. Crita sambung njunjung prakara-prakara ing panguripan saben dina. Miturut Nurgiyantoro (2009:2) panganggit mangerteni prakara kasebut banjur diwujudake maneh liwat sarana fiksi miturut pamawase panganggit.

Lelewane Basa

Harimurti sajrone Pradopo (2007:264) ngandharake lelewane basa minangka panganggone kasakayane basa dening sawijine pawongan sajrone micara utawa nulis, mligine panganggone ragam basa tartamtu supaya nuwuhake efek-efek tartamtu. Lan kanthi rowa lelewane basa mujudake sakabehe titikan basa klompok pangripta sastra. Lelewane basa uga bisa ditegesi minangka *ekspresi* kabasan sajrone prosa (gancaran) lan puisi (guritan).

Lelewane basa sajrone prosa bisa awujud dawa cendhake ukara, dhuwur endheke tingkatan basa, panganggone basa-basa serapan, panganggone basa dhaerah tartamtu, lan liya-liyane. Cara nyusun struktur *intrinsik* kaya plot, paraga, sudut pandang lan liya-liyane uga bisa kagolongake minangka lelewane basa. Sajrone lelewane basa uga kasisipake panganggone majas kayata repetisi, hiperbola lan sapanunggalane (Ratna, 2009:165).

Badudu sajrone Purnama (2010) merang jinising majas dadi papat, yaiku majas perbandingan, majas pertentangan, majas penegasan, lan majas sindiran. Saka saben jinis majas, diperang maneh dadi subjinis majas miturut titikan kang selaras. Sacara umum, subjinis majas kasebut kang dikenal minangka lelewane basa dening masyarakat umum. Bab kasebut lelawanan klawan teori sastra kontemporer kang ngandharake menawa majas mujudake bageyan saka lelawanan basa. Majas minangka panjangkep saka lelewane basa.

Pemajasan

Pemajasan mujudake sawijining cara kanggo ngungkapake basa, kang tumuju marang makna anyar, makna kang sumirat (Nurgiyantoro, 2010:296-297). Nurgiyantoro uga ngandharake yen *pemajasan* mujudake gaya kang kanthi sengaja nambahi

dayaning tuturan lumantar basa kias. Sejatine isih ana sesambungan antarane makna harfiah lan makna kias kasebut, ananging sesambungan iku asipat ora langsung. saengga mbutuhake tafsiran saka pamaos. Panganggone wujud-wujud kiasan sajrone kasusastran, mujudake sawijining wujud panimpangan kabasan.

Majas Perbandingan

Majas perbandingan mujudake sawijining lelewane basa kang duwe maksud nandhingake rong bab kang dianggep saemper utawa nduweni pepadhan sipat saka bab kang ditandhingake. Zaidan (1994:124) ngandharake majas perbandhingana minangka majas kang nandhingake samubarang klawan samubarang liyane.

Metafora

Metafora mujudake tetandhingan kang implisit antarane rong bab kang beda, tanpa nggunakake tembung kaya utawa minangka (Moeliono sajrone Tarigan, 1985:183). Kanthi anane metafora, sawijining pawongan bisa ngandharake samubarang kanthi luwih cetha saengga gampang dimangerteni dening liyan.

Personifikasi

Personifikasi asale saka basa Latin *persona* (pawongan, panindak, aktor, utawa topeng kang dianggo sajrone drama), lan *fic* (nggawe). Dale sajrone Tarigan (1985:16) ngandharake yen nggunakake lelewane basa personifikasi iku padha karo menehi titikan utawa kuwalitas, yaiku kuwalitas pribadhi pawongan tumrap samubarang kang maujud utawa tumrap gagasan-gagasan. Kanthi ringkes bisa dimangerteni yen personifikasi mujudake lelewane basa kang mindhakake samubarang kayadene manungsa.

Hiperbola

Hiperbola mujudake jinis majas kang ngemot teges ngluwih-ngluwihake utawa nggedhe-nggedhekake samubarang. Tarigan (1985:129) ngandharake yen hiperbola mujudake jinis lelewane basa kang ngemot teges ngluwih-luwihake cacah, ukuran, utawa sipat kanthi maksud menehi paneges tumrap sawijining wedharan utawa kanggo ningkatake kesan lan pengaruhe.

Sinekdoke

Sinekdoke asale saka basa Yunani kang tegese menehi samubarang marang apa kang disebutake. Miturut Dale (sajrone Tarigan, 1985:124), sinekdoke mujudake lelewane basa kang ngomongake

sebageyan kanggo nyebutake sakabehe. Dene miturut Moeliono (sajrone Tarigan, 1985:124) sinekdoke minangka majas kang nyebutake sebageyan kanggo sakabehe, utawa sewalike.

Sinekdoke diperang dadi loro, sinekdoke pars prototo lan sinekdoke totem proparte. Sinekdoke pars prototo yaiku majas utawa lelewane basa kang nyebutake sebageyan kanggo sakabehe. Dene sinekdoke totem proparte mujudake majas kang nyebutake sakabehane nanging mung kanggo saperangan wae.

Simile

Manut andharane Padmosoekotjo (1953:110), pepindhan yaiku unen-unen kang ngemu surasa pepindhan, irib-iriban, emper-emperan. Dhapuking ukara pepindhan nggunakake tembung kaya, pindha, kadya, kadi, lir pendah. Simile mujudake wujud *eksplisit* saka metafora. Simile langsung ngandharake yen samubarang kasebut padha klawan samubarang liyane kanthi nggunakake tembung kaya, pindha lan liya-liyane.

Majas Penegasan

Majas penegasan yaiku sawijining lelewane basa kang nggunakake tembung-tembung sarana dibolan-baleni sajrone ukara (Purnama, 2010:11).

Interupsi

Majas interupsi yaiku lelewane basa kang kawujud kanthi cara nyisipake tembung utawa kelompok tembung minangka katrangan ukara. Yandianto (2000:153) ngandharake majas kang nggunakake seselan awujud tembung utawa frase ing tengah-tengah ukara pokok kanggo negesake maksude ukara.

Aliterasi

Aliterasi utawa purwakanthi guru sastra mujudake lelewane basa kang awujud perulangan konsonan kang padha (Keraf, 2008:130). Majas aliterasi kasebut digunakake dening pangripta minangka rerenggan utawa paneges. Miturut padmosoekotjo (1953:60) purwakanthi guru sastra yaiku purwakanthi kang pangrakiting ukarane tinunggalake sastrane utawa aksarane.

Anafora

Anafora yaiku tembung utawa kelompok tembung ing wiwitan ukara kang diambali minangka tembung kawitan ing ukara sabanjure. Ade Nurdin dkk, sajrone Purnama (2010:7) ngandharake anafora minangka lelewane basa kang nggunakake tembung kapisan sajrone ukara minangka tembung kapisan ing ukara sabanjure.

Tautologi

Tautologi yaiku lelewane basa kang nggunakake tembung utawa kelompok tembung kang tegese padha (sinonim) sajrone saukara (Yandianto, 2000:150).

Majas Sindiran (Pasemon)

Majas sindiran yaiku lelewane basa kang ngemot surasa pasemon. Keraf (sajrone Purnama, 2010:8), lelewane basa sindiran yaiku sawijine ungkapan kanthi makna utawa maksud kang beda saka tetembungan kang wis rinakit.

Majas Sinisme

Sinisme yaiku sawijining lelewane basa kang awujud sindiran utawa pasemon. Majas iki saemper klawan majas ironi, ananging sipate luwih kasar (Yandianto, 2000:148). Sinisme ngemot surasa awujud rasa sangsi tumrap kaeklasan lan tulusing ati.

Majas Sarkasme

Sarkasme yaiku sawijining majas sindiran kang sipate kasar lan bisa nuwuhake laraning ati (Poerwadarminta sajrone Tarigan, 1985:92).

Stilistika

Stilistik mujudake sawijining ilmu kang nyinaoni lelewane basa, dene *style* mujudake cara khas sajrone ngandharake sawijining bab saengga tujuwane bisa kawujud. Stilistika bisa dimangerteni minangka ilmu ngenani paganggane basa sajrone riptan sastra (Nurgiyantoro, 2010:279).

Landhesan teori

Crita sambung Watesing Kasabaran, minangka sawijining riptan sastra kang medharake gagasane pangripta, uga bisa ditindingi kanthi tintingan stilistika. Awit sajrone riptan kasebut kinandhut maneka werna tandha-tandha kabasan, salah sijine yaiku basa figuratif (pemajasan). Kanggo nganalisis pemajasan sajrone crita sambung Watesing Kasabaran, panliten iki nggunakake panemune Keraf (2006:113) kang ngandharake yen lelewane basa minangka cara ngungkapake pikiran lumantar basa sacara khas kang nuduhake jiwa lan kapribadene panulis utawa panganggo basa.

METODHE PANLITEN

Rancangan Panliten

Panliten iki ditindakake kanthi nggunakake metode *deskriptif kualitatif*, yaiku metode panliten kang mung adhedhasar kasunyatan-kasunyatan kang kanthi empiris tuwuh lan kedadeyan saka sumbering omongan utawa tuturan. Endraswara (2008:5)

ngandharake menawa titikan paling wigati sajrone panliten kualitatif kang nintingi reriptan sastra yaiku, (1) panliti mujudake kunci kang bakal maca kanthi prematisawijining reriptan sastra, (2) panliten ditindakake kanthi cara deskriptif, diandharake lan dijlentrehake kanthi wujud tetembungan dudu angka-angka, (3) luwih nengenake proses tinimbang kasil, marga reriptan sastra mujudake fenomena kang mbutuhake penafsiran, (4) analisis kanthi induktif, (5) makna mujudake babagan kang paling utama.

Data lan Sumber Data

Sumber data lan data minangka peranan kang wigati sajroning panliten. Tanpa anane sumber data lan data panliten ora bisa kalaksanan, amarga saka sumber data lan data bisa kawawas metode lan teknik kang selaras kanggo nintingi data kang dianggo. Ing perangan iki bakal diandharake sumber data lan data kang magepokan klawan lelewaning basa.

Sumber data

Sumber data magepokan klawan subjek panliten, saka ngendi data kang bakal ditintingi. Kanggo sumber data, panliten iki nggunakake sumber data awujud cerita sambung “*Watesing Kasabaran*” anggitane Tiwiek SA, kang kapacak ing kalawarti Jaya Baya. Cerita sambung kasebut karakit saka 25 episud, wiwit edisi 45 minggu II Juli 2010 nganti edisi 18 minggu II Januari 2011

Data Panliten

Data panliten awujud fakta utawa informasi kabasan kang kinandhut sajrone cerita sambung *Watesing Kasabaran*. Data kasebut ing antarane yaiku tembung, frase, majas lan liya-liyane kang ana gegayutane klawan lelewaning basa. Minangka bahan kanggo nindakake panliten, data kang wis ana diwaca lan didokumentasikake.

Instrumen Panliten

Instrumen panliten yaiku alat utawa piranti kang digunakake dening panliti kanggo biyantu lakune panliten, saengga bisa lumaku kanthi apik lan kasil. Instrumen panliten kang utama sajrone panliten kualitatif yaiku panliti. Instrumen utama disengkuyung dening instrumen panyengkuyung.

Panliten iki asipat *kualitatif* kanthi metode dokumentasi, amarga data kang dibutuhake diklumpukake banjur digoleki prakara-pakarane. Sawise nglumpukake data, banjur diklompokake maneh miturut jinis lelewaning basa.

Tata Cara Nglumpukake Data

Tata cara ngumpulake data yaiku cara kang digunakake panliti kanggo nglumpukake data (Arikunto, 1992:134). Sajrone panliten iki, panliti nggunakake teknik wacan, nyathet lan metode kapustakan kanggo nglumpukake data.

Cara Pangolahing Dhata

Data kasebut awujud majas sajrone cerbung “*Watesing Kasabaran*” kang diwedharake kanthi tintingan stilistika. Anggone nganalisis data sajrone panliten iki, panliti nggunakake teknik kaya kang dijlentrehake kaya ngene, (1) Klasifikasi data kang wis diklumpukake, yaiku nglompokake data miturut kategori-kategori utawa jinis majas kang wis ana. (2) Data kang wis diklasifikasekake banjur dianalisis kanthi tintingan stilistika. (3) Susun asil tintingan. Ana kene, panliti nyusun sumber data kang wis dianalisis saengga bisa dimangerteni kanthi cetha perangan endi kang ngandhut unsur lelewaning basa. Simpulan asil analisis, ing bageyan iki panliti ndudut data-data kang wis dirakit supaya bisa dimangerteni maksud lelewaning basa saka cerita kang diteliti.

Cara Panulising Asiling Panliten

Ing panliten iki, asile panliten bakal diandharake kanthi cara informal, data diandharake kanthi nggunakake tembung-tembung kang lumrah. Tata cara nulis asiling panliten yaiku kanthi sistematik skripsi, kaya ing ngisor iki. BAB I, njlentrehake lelandhesane panliten, underane panliten, tujuwan, paedah lan wewatesan tetembungan. BAB II, ngandharake panliten sadurunge kang saemper, pamilihing tembung, metafora, citra, lan lelandhesan teori. BAB III, ing kene diandharake ngenani ancangan panliten, sumber data lan data, instrument panliten, metode lan teknik panliten, lan teknik analisis data. BAB IV, ngandharake asiling panliten. BAB V, kang isine dudutan lan pamrayoga.

ANDHARAN ASIL PANLITEN

Wujude Majas Perbandingan

Metafora

Metafora-metafora kang kinandhut sajrone crita sambung ing antarane:

“*Mas, delengen. Mobil kijang neng parkiran karyawan kae,” ujure Sining tanpa ngrewes pitakone sing lanang. Witono noleh, nguwasake. Pancen neng parkiran kono katon mobil kijang biru metalik. Ora anyar, nanging isih katon mulus. Apa gegayutane mobil iku*

karo anggone kudu teka mrono? (Tiwiek, 2010)

Metafora sinestesia mujudake sawijining wujud kiasan kang nggunakake tanggapan pancadriya minangka pambandhing. Pethikan ing ndhuwur nuduhake anane metafora sinestesia sajroning cerbung *Watesing Kasabaran*. Tembung “mulus” mujudake tembung kang lumrah digunakake kanggo nggambarake samubarang kang bisa didemek, gegayutan klawan *indra peraba*. Ananging ana metafora ing dhuwur, tembung mulus digayutake klawan *indra pandulu*. Pangripta nggunakake metafora *pengalihan indra* kanggo nggambarake kahanane mobile Sringing kang isih apik senajan mobil kasebut mobil bekas. Kanthi anane gegambaran kasebut pamaos bisa ngangen-angen kepriye wujud mobil kang lagi diomongake dening paraga crita.

Personifikasi

Personifikasi kang kinandhut sajrone crita sambung yaiku,

Banjur tekane musibah sing tanpa angkan-angkan iku. Pasarane produk rokok papane nyambut gawe mudhun drastis. Managemen wis mbudidaya ngatasi, ning sajak ora kasil. Wusana pabrik rokok iku bangkrut! Meh kabeh karyawane di-phk, klebu Witono! (Tiwiek, 2010)

Pethikan ing dhuwur nuduhake anane majas personifikasi sajrone crita sambung. Sipat kamanungsan diwenehake marang “musibah”, araning samubarang kang asipat abstrak. “Musibah” diibaratake kayadene manungsa kang bisa teka lan lunga sawayah-wayah. Bab kasebut nuwuhake efek estetis awujud gegambaran tekane musibah kayadene tekane manungsa.

Personifikasi uga katon ing pethikan ngisor iki, *Witono uga banjur meneng. Wewayangan ala kang kober ngridhu pikirane dibusak resik kanthi keyakinan Sringing ora bakal nemu pepalang. (Tiwiek, 2010)*

Ana pethikan ing dhuwur, wewayangan ala diibaratake kaya manungsa utawa samubarang kang bisa ngridhu, bisa ngganggu pikirane manungsa. Saka pethikan iku, wewayangan ala digambarake

minangka samubarang kang duwe watake manungsa, yaiku kang bisa agawe atine liyan ora jenjem.

Pengarang nggunakake frase ‘wewayangan ala’ kanggo makili sawijining kedadeyan kang dibayangake dening Witono. Wewayangan yen Sringing kang nembe munggah pangkat dadi sekretaris pribadi iku, bakal didhemeni dening bose. Kanggone Witono, bab kasebut bisa dadi pepalang anggone Sringing nyambut gawe lan kang paling wigati uga bisa dadi pepalang ing bale wismane. Mulane pepalang kasebut diibaratake kaya dene wewayangan ala, amarga sipate pepalang kang ora becik. Pepalang kasebut bisa agawe atine Witono ora jenjem mula banjur diterangake lumantar ukara “wewayangan ala kang kober ngridhu pikirane”.

Hiperbola

Majas hiperbola mujudake sawijining lelewaning basa kang ngemot andharan kanthi diluwih-luwihake.

Sringing sing ditinggal dadi kekitrang kontrang-kantring, “Gendheng, edan, goblog! Samber bledheg tenan wong iki! Yoh, titenana tekan ngomah, sida dakkrawus. Pokoke ra trima aku!” muringe sundhul mbun-mbunan. Panguman-uman lan pisuhe terus-terusan mbrubul. Emane sing diuman-uman wis adoh, wis ora krungu! (Tiwiek, 2010)

Majas hiperbola digunakake dening pangripta minangka sarana kanggo nuduhake sawijining kahanan kang diluwih-luwihake. Sajrone pethikan ing dhuwur, majas hiperbola katon ing ukara “muringe sundhul mbun-mbunan”. Ukara kasebut digunakake kanggo nuduhake sepira nesune Sringing nalika ditinggal dening Witono. Mbun-mbunan mujudake perangan saka awake manungsa kang paling dhuwur. Pangripta nggunakake ukara sundhul mbun-mbunan kanggo nggambarake kanepson kang wis ora bisa diempet maneh.

Sinekdoke

Majas sinekdoke kang kinandhut sajrone crita sambung *Watesing Kasabaran* ing antarane,

“Rampung adus lan sawise ganti penganggo, Witono nyelangake metu. Sire golek panganan, awit sedina mau sasat durung klebon upa” (Tiwiek, 2010)

Sinek dok pars prototo yaiku majas kang nggambarake sebageyan kanggo nyebutake samubarang kang wutuh. Sajrone pethikan ing dhuwur, majas sinekdok katon ing klausa “awit sedina mau sasat durung klebon upa”. Segi sapiring mung disebutake minangka upa. Nanging saka ekspresi kasebut, saben pamaos wis mangerteni yen sing dikarepake yaiku segi sapiring salawuhe.

Pengarang luwih milih nggunakake tembung upa tinimbang segi amarga upa iku mujudake las-lasaning upa. Segi dumadi saka kakumpulan upa kang akeh. Tembung upa kapilih dening pengarang kanggo nggambarake kahanane Witono kang meh sedina muput durung mangan. Dadi upa ing kene nduweni daya kanggo nggambarake sepira luwene Witono. Tembung upa luwih makili rasa luwene Witono kang wis sedina durung mangan tinimbang nggunakake tembung segi.

Simile

Sajrone crita sambung Watesing Kasabaran, pangripta uga nggunakake majas simile kaya ing pethikan ngisor iki,

“Ya aja rindhik-rindhik ta! Kok kaya keong!”
pamaidone Srinings. Jan, sarwa ngewuhake!
Witono banjur nambahi gas maneh. (Tiwiék, 2010)

Kaya andharan sadurunge, majas simile mujudake lelewani basa kang nandhingake samubarang sacara *eksplisit* lan nggunakake tembung pepindhan. Pethikan ing dhuwur bisa kagolongake minangka majas simile awit sajrone ukara kinandhut tembung pepindhan ‘kaya’ kang digunakake kanggo nandhingake lakune mobil klawan lakune keong. Keong kalebu jinising kewan kang mlakune alon banget.

Wujud Majas Penegasan Interupsi

Najan gajine Srinings durung sepira, bareng digabung karo bayare Witono –kaya petheke Witono- cukup kanggo urip lan kanggo mbayari kreditane omah lan sepedha montor. (Tiwiék, 2010)

Kelompok tembung kang disisipake sajrone ukara yaiku ‘kaya petheke Witono’. Kanthi anane seselan kelompok tembung kasebut, pamaca bisa ngeling-ngeling bageyan crita sadurunge tanpa perlu maca maneh. Senajan ora wutuh, nanging seselan

ukara kasebut wis bisa makili apa kang dicritakake sadurunge.

Tautologi

Majas tautologi sajrone cerbung ing antarane,
Setu awan, let sewulan saka kadadayan iku, nalika Witono mentas rampung mangan, karo nggenteni angglonge wetenge, dheweke leyeh-leyeh neng ngarep TV. (Tiwiék, 2010)

Tautologi mujudake majas kang nggunakake tembung-tembung kanthi teges kang padha utawa saemper sajrone saukara. Upama diilangi salah siji tembung ora bakal ngowahi teges ukara kang dikarepake. Ana pethikan ing dhuwur, tembung mentas lan tembung rampung nduweni teges kang meh padha. Mentas tegese “lagi wae kelakon”, lan rampung tegese “wis dadi” utawa “wis entek” (Poerwadarminta, 1937:308).

Ana pethikan crita ing dhuwur, pangripta nggunakake tembung mentas lan rampung sajrone saukara. Bab kasebut mujudake sawijining cara kang digunakake pangripta kanggo nuduhake kaprigelane anggane olah basa, saengga crita kang diripta bisa narik kawigatene pamaca.

Aliterasi

Wujud aliterasi sajrone crita sambung Watesing Kasabaran yaiku,

Ora ketinggalan kupluk koploh klawus kang kekotos kringet. (Tiwiék, 2010)

Kombinasi konsonan /k/ sajrone pethikan crita ing dhuwur mujudake rakitan tetembungan kang kasusun kanthi apik lan nuwuhake pengucapan kang enak dirungokake. Sapa kang ngrungokake bakal saya ketarik lan ngira-ira reroncening tembung kang bakal digunakake dening pangripta ing crita sabanjure. Saka pethikan kasebut pangripta uga neja nggambarake sandhangan kang dianggo dening Witono.

Anafora

Pak Bram sing apikan, Pak Bram sing najan wis yuswa ning katon bregas lan pengkuh, Pak Bram sing sugih dhuwit lan loma! (Tiwiék, 2010)

Pak Bram mujudake paraga kang ditegesake sajrone pethikan ing dhuwur. Kanggo nuduhake kaluwihan kang diduweni dening Pak Bram, pangripta bola-bali nyebutake jeneng “Pak Bram”.

Saka pethikan ing dhuwur, pangripta sengaja nggambarake paraga Pak Bram liwat paraga Sringing. Saka angen-angene Sringing kang sejatine ngarep-arep sosok wong lanang kang bisa nyukupi kebutuhan lair lan batine minangka wong wedok. Saka paraga Pak Bram kasebut, Sringing bisa nemokake apa kang dipengini. Mula saka iku, ana pethikan kasebut pangripta nggunakake majas anafora minangka sarana kanggo negesake kahanane paraga ‘Pak Bram’ tumrap Sringing.

Panganggane frase “Pak Bram” kang diambali dening Sringing kasebut, sejatine uga mujudake tetandhingan antarane Pak Bram karo Witono, bojone Sringing. Witono kang dadi bojone Sringing kanthi sipate kang ora bisa agawe Sringing urip seneng kaya dene kang bisa dilakoni dening Pak Bram. Gegambarane paraga Pak Bram kang apikan, senajan wis tuwa nanging isih katon bregas lan pengkuh, uga sing nduwe dhuwit akeh lan loman, ora ana ing dhiri pribadine Witono. Cetha ing kene Sringing ngunggul-ngunggulake tumrap apa kang diduweni dening pak Bram kang ora diduweni dening Witono.

Wujud Majas Sindiran Sinisme

Lelewaning basa sinisme sajrone crita sambung Watesing Kasabaran bisa kawawas saka data ing ngisor iki:

“Kok le enak! Pa ra mbayari? Njur kowe kon ngapa? Mangan turu thok?” (Tiwiek, 2010)

Pethikan crita ing dhuwur diucapake dening Sringing nalika Witono ngusulake supaya golek sopir pribadi. Usule Witono kasebut ditolak dening Sringing kanthi nglontarake pitakonan retorik kang ngandhut sindiran marang Witono kang pengangguran. Apa kang diucapake dening Sringing mujudake rasa ora trima kang dirasakake dening Sringing yen Witono mung nganggur ing ngomah. Mula saka iku, nalika Witono ngusulake supaya golek sopir, Sringing nyauri kanthi sengol kaya pethikan ing dhuwur.

Sarkasme

Majas sarkasme sajrone crita sambung Watesing Kasabaran, katon ing pethikan ngisor iki,

“Gendheng, edan, goblog! Samber bledheg tenan wong iki! Yoh titenana tekan ngomah, sida dakkrawus. Pokoke ra trima aku!” muringe sundhul mbun-mbunan.

Pethikan crita ing dhuwur, mujudake punggelan crita nalika Sringing ditinggal ing bulak dening Witono. Tembung gendheng, edan, lan goblog mujudake tembung kahanan kang ngemu teges ngelek-elek lan bisa nglarani atine liyan. Apamaneh yen tembung-tembung kasebut diucapake kanthi emosi kang muncak-muncak lan katujokake marang lawan tutur, mesti bae bakal gawe lara ati. Pethikan ing dhuwur kalebu majas sarkasme, awit Sringing kang emosi ngucapake tembung-tembung gendheng, edan, lan goblog marang Witono. Yen tembung-tembung kasebut nganti keprungu dening Witono, mesthi wae bakal agawe atine Witono lara. Nanging ing pethikan iku mau, Witono ora krungu apa kang diomongake dening Sringing mau.

Pethikan crita ing dhuwur uga nuduhake kaprigelane pangripta sajrone nggambarake karakter kang diduweni paraga Sringing. Kanthi nggunakake teknik cakapan, paraga nyoba nggambarake karakter para paragane. Ana pethikan ing dhuwur, para pamaca bisa mangerteni karaktere Sringing saka ukara-ukara kang diucapake dening Sringing. Saka pocapane Sringing mau, bisa diwawas yen Sringing iku mujudake paraga kang omongane kasar, ora dipikirake luwih dhisik apik lan alane. Saliyane iku, Sringing uga nduweni sipat nyepelekake marang guru lakine. Awit dheweke rumasa yen duwe kuwasa saka anggane ngasilake dhuwit luwih akeh saka Witono.

PANUTUP Dudutan

Adhedhasar analisis kang wis ditindakake tumrap telulas episod saka crita sambung Watesing Kasabaran anggitane Tiwiek SA, asil panliten nuduhake dudutan kaya mangkene. Reriptan sastra minangka reroncening basa iku ngemot perangan kaendahan lan kekarepan kang sinurat apa dene sumirat saka pangriptane. Kaendahane reriptan sastra kasebut bisa kawawas saka wewujudane basa kang sengaja karakit kanthi becik lan bisa kawawas manut paugeran-paugeran kang wis gumathok. Reriptan

sastra iku mujudake sawijining panyawijian antarane wujud lan isi kang direronce kanthi becik lan endah dening pangriptane saengga nuwuhake rasa “ngese” pamaca.

Sajrone nggonce tetembungan, pangripta nggunakake maneka warna majas minangka panyengkuyunge lelewaning basa. Majas-majas kasebut yaiku majas perbandingan, majas penegasan, lan majas sindiran. Majas perbandingan kang paling onjo sajrone cerbung yaiku metafora, personifikasi, sinekdoke, hiperbola, lan simile. Majas-majas kasebut nuduhake maneka warna tetandhingan kang nggambarake panguripane masyarakat sajrone cerita sambung.

Pangripta nggunakake majas penegasan minangka sarana kanggo negesake maksud utawa makna kang kinandhut sajrone cerita. Majas-majas penegasan kang paling akeh digunakake dening pangripta yaiku majas interupsi, tautologi, anafora, lan aliterasi. Kajaba bisa negesake maksud saka cerita kang diwedharake, majas-majas penegasan kaebut bisa nambahi nilai-nilai estetis kang kinandhut sajrone cerita sambung. Lan, majas sindiran kang onjo yaiku majas sinisme lan sindiran.

Saka panganggone majas kang wis kasebutake ing dhuwur, bisa diweruhi yen majas kang paling akeh digunakake dening pangripta yaiku metafora lan personifikasi. Mula saka iku, bisa didudut yen metafora lan personifikasi dadi gayane Tiwiek sajrone ngripta crita sambung Watesing Kasabaran. Kanthi gaya-gaya kasebut Tiwiek nuduhake marang pamaos ngenani gegambaran sajrone wong sesomahan.

Pamrayoga

Pamrayoga kang bisa diwenehake yaiku tumrap para pamaca lan panliti sabanjure. Tumrape pamaca becike bisa mawas kanthi temen saengga bisa nuwuhake pamawas kang selaras karo tujuwane pangripta medharake kekarepane lumantar reriptan sastrane. Dene tumrape panliti sabanjure yaiku bisaa nliti kanthi wicaksana lan tliti sajrone pirembugane saengga bisa nuwuhake asil panliten kang becik lan bisa dadi panliten kang *relevan* tumrap pasinaon *stilistika*.

KAPUSTAKAN

Aminuddin. 1991. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Bandung: C.V. Sinar Baru Offset

Aminuddin. 1995. *Stilistika: Pengantar Memahami Bahasa dalam Karya Sastra*. Semarang: IKIP Semarang Press

Arikunto, Suharsimi. 1998. *Prosedur Penelitian: Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta:PT. Rineka Cipta

Endraswara, Suwardi. 2008. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Med Press

Hutomo, Suripan Sadi. 1975. *Telaah Kesusastraan Jawa Modern*. Jakarta: Pusat Bahasa

Keraf, Gorys. 2008. *Diksi dan Gaya Bahasa, Komposisi Lanjutan I*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama

Kushartanti., Yuwono, Untung., Lauder, Multamia RMT. 2005. *Pesona Bahasa: Langkah Awal Memahami Linguistik*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama

Luxemburg, Jan Van, dkk. 1989. *Tentang Sastra*. Jakarta: Intermasa

Mardalis. 2006. *Metode Penelitian: Suatu Pendekatan Proposal*. Jakarta: PT Bumi Aksara

Moleong, Lexy.J. 2002. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya

M.S, Mahsun. 2007. *Metode Penelitian Bahasa*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada

Nurgiyantoro, Burhan. 2010. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press

Pardede, Parlin. 2013. *Pengertian, Teori, dan Klasifikasi Metafora*. *Parindunganpardede.wordpress.com*, 28 Maret 2013, diakses 13 Mei 2013

Parera, J.D. 2004. *Teori Semantik*. Jakarta: Erlangga

Pradopo, Rakhmat Joko. 2005. *Pengkajian Puisi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press

Purnama, S.B. 2010. *Retorika dan Stilistika*. Surabaya

Ratna, Nyoman Kutha. 2007. *Estetika*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar

-
- _____. 2009. *Stilistika: Kajian Puitika, Bahasa, Sastra, dan Budaya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Santana K, Septiawan. 2007. *Menulis Ilmiah Metode Penelitian Kualitatif*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia
- Sudaryanto. 1993. *Metode dan Aneka Teknik Analisis Bahasa*. Yogyakarta: Duta Wacana University Presss
- Tarigan, HG. 1985. *Pengajaran Kosakata*. Bandung: Penerbit Angkasa
- Tarigan, HG. 1985. *Pengajaran Gaya Bahasa*. Bandung: Penerbit Angkasa
- Wellek, Rene dan Austin Warren. 1989. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia

UNESA

Universitas Negeri Surabaya